

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 43 Volume: 9 Issue: 43

Nisan 2016 April 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

NADİR BİR KARIA SİKKESİNİN DARP ÖZELLİKLERİ VE KARIA SİKKELERİ İÇİNDEKİ YERİ
THE CHARACTERISTICS OF MINT OF A RARE KARIA COIN AND ITS PLACE IN THE KARIA COINS
Ahmet GÖZLÜ*

Öz

Karia bölgesinde bir gezi sırasında üniversite öğrencileri tarafından bulunan sikkenin, dikkatle incelendiğinde sahada bulunan diğer tiplerinden bazı farklılıklara sahip olduğu ve nadir özellikler taşıdığı anlaşılmıştır. Sikkenin kaynak taraması yapıldıktan ve gümüş oranı incelendikten sonra, stilistik özellikleri değerlendirilmiştir. Oldukça sağlam bir şekilde günümüze ulaşan ve iyi kondisyonuyla dikkat çeken bu sikke, farklı olan ağırlığıyla da diğer örneklerden ayrılmaktadır.

Karia bölgesinin özellikleri genel olarak ele alınarak ticari hareketliliği üzerinde durulduktan sonra, bölgede kullanılan para türleri hakkında bilgi verilmiş ve elimizdeki sikkenin bu paralar arasındaki önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Sikke, üç (rare) RRR olarak saha uzmanları tarafından tanımlanmış, nadir bir örnek olarak görülmektedir. Sikkenin tarihi seyri, diğer örnekler üzerinde yer alan yazılar, nümizmatlar tarafından incelenmiş ve bu bölgeye ait ayrı bir dilin (Karia dili) bulunduğu tespit edilmiştir. Karia dili maalesef bugüne kadar tam olarak çözülebilmemiş değildir.

Anahtar Kelimeler: Karia, Muğla, Lidya, Pers, Sikke, Satrap, Hemiobol, Tetradrachmon.

Abstract

The coin found by the university students in the course of a trip in the area, when analysed carefully, it was understood that it has some distinctions from the other coins found in the area and it carries scarce features. After the source investigation of the coin was done and the silver rate of it was examined, its stylistic features were evaluated. The coin, which remained well preserved until today and took attention with its quite good condition, is quite different from the other samples in terms of its different weight. After the commercial mobility of the area was discussed by dealing with the general characteristics of the area, knowledge about the sorts of currency used in the area was given and the importance of the coin among the other coins was tried to be emphasized. The coin was defined as three RRR by the field experts and it was seen as a rare sample. The history and the frequency to encounter of the coin and the scripts on the other coins were examined by the authorities of the field and it was found out that there used to be a distinct language (Karia Language). Unfortunately, the Karia language hasn't been resolved properly up to now.

Keywords: Karia, Muğla, Lydia, Pers, Coin, Satrap, Hemiobol, Tetradrachmon.

Karia'nın Coğrafi Yapısı ve Sınırları

Antik dönemde "Karia" sözcüğü, Güneybatı Anadolu Bölgesi'ni imleyen, Ege Denizi'ne yarımada, koy ve körfezleriyle açılan coğrafi bir bölgenin adı olarak kullanılmıştır. Karia'nın dâhil olduğu Ege Bölgesi, Anadolu'nun eş adlı denize geniş bir cephe üzerinden açılan yüzüdür. Yüzey şekilleri bakımından Ege Bölgesi oldukça parçalı bir yapı gösterir. Bölgede uzun vadilerin boyladığı oluk şekilli birtakım çukur ovalar, kara içine doğru iyice sokulur, hatta kimi dallara ayrılarak, İç Batı Anadolu eşiğine dayanırlar (Darkot-Tuncel, 1995: 67). Güney batısında derin girintili çıkıntılı kıyıları olan Ege'de dört büyük nehir vadisi vardır: Kaikos, Hermos, Kaistros ve Maiandros. Bunlar sırasıyla Bakır Çayı, Gediz, Küçük Menderes ve Büyük Menderes nehirleridir (Lloyd 2012: 6).

Ege Bölgesi kıyıları, adaları ve deniziyle bir bütün olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölge yalnız coğrafya bakımından değil, kültür ve ekonomi bakımından da bir bütünlük meydana getirmiştir. Yunanistan'dakiler kadar olmamakla beraber, Anadolu'nun batı kıyıları bir hayli iyi korunmuş liman ve koylara sahip bulunmaktadır. Bu coğrafi durum, çeşitli vadilerde kurulan şehirlerin iç bölgelerle kültürel ve ekonomik ilişkilerde bulunmalarını kolaylaştırmıştır. Fakat bu kıyıların gerisinde güçlü bir devlet kurulunca bu devlet daima vadiler yoluyla denize ulaşmak çarelerini aramış, bundan ötürü bu vadilerdeki şehirlerin bağımsızlığı için büyük bir tehlike olmuştur (Mansel, 1999: 2-3). Ege ve Batı Anadolu kapsamında Karia bölgesine baktığımızda söz konusu coğrafi niteleme, genel olarak Menderes Nehri'nin güneyinde, Dalaman Çayı'na dek uzanan bölgenin tarihteki adıdır. Bu bölgede şimdi hemen hemen Muğla ilinin tümü, Denizli ilinin bir kısmı, Aydın ilinin bazı yöreleri vardır (Varinlioğlu, 1980: 62).

Karia'nın kuzey hattında bulunan Menderes Nehri'nin kaynağı, Acı Tuz gölü (Askania) ve Eğirdir (Kiralıs) gölü arasında bulunup, orada çay halinde akarken biraz ilerledikten sonra Drivet ırmağı ile birleşir ve ardından Banaz Çayı'nı içine alarak güneybatıya yönelip Dinar'ı (Apameia Kibotos), Honaz'ı (Honail, Yakköy'ü (Antiokhia) geçerek, 270 km. kat ettikten sonra Miletos ve Priene arasında denize dökülür.

* Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, ahmetgozlu69@hotmail.com

Başpınar ırmağı (Marsyas) da, Çapalı yanında bu ırmağa karışır (Kalfaoğlu, 2013: 37).

Karia Bölgesi'nin coğrafi sınırları konusunda birbiriyle örtüşmeyen farklı tanım önerileri bulunmaktadır. Karia, Güneybatı Anadolu'da Büyük Menderes Nehri ile Dalaman Çayı arasında kalan bölgenin antik adıdır. Genel olarak Muğla ilinin kıyı ve iç kesimini kapsar. Söke'nin güneyinden Köyceğiz'e kadar Muğla, Milas ve Bodrum'u içine alır. Bölgenin sınırları kabaca kuzeyde Lydia, doğuda Phrygia, güneydoğuda Lykia, güneybatı ve batıda Ege Denizi'dir. Lydia ile sınırı Maiandros Nehri (Büyük Menderes) ve Messogis (Aydın Dağları) çizmekteydi. Önceleri Messogis Dağları sınırken Roma döneminde Maiandros sınır kabul edilmiştir. Batıdaki İonia ile sınır, Latmos Körfezi'nin kuzeyinde, Söke-Ortaklar dolayından geçen hat olmalıdır. Doğuda Phrygia ile sınırı da büyük ölçüde Salbakos Dağı oluşturuyordu. Salbakos Dağı'nın batı etekleri Karia'ya, doğu etekleri Phrygia'ya aitti. Güney sınırı Dalaman (İndos) Çayı idi (Aydoğan, 1997: 954-955). Bölgenin coğrafi tanımına yönelik önerilerin farklı olmalarının bir nedeni de kuzey kesimlerinde yerleşik etnik yapının sınır tanımı konusunda karışıklıklar üretmesidir. Antik gezgin Strabon (M.Ö.64/63-M.S.19) Kuzey Karia sınır boylarına ilişkin şu şekilde bir etnik ve coğrafi betim sunmaktadır; " *Magnesia'dan sonra yol Tralleis'e (Aydın) ulaşır. Messogis Dağı solda, yolun sağında Lydialılar, Kariyalılar, İonia'lılar, Miletoslular, Mysialılar ve de Magnesia'nın Aiolisliileri tarafından işgal edilen Maiandros Nehri'nin ovası bulunur. Aynı tür topografya Nysa ve Antiokheia'ya kadar devam eder. Tralleislilerin kenti kesik bir trapez üzerine, doğu tarafından tahkim edilmiş bir tepede kurulmuştur ve civarındaki bütün yerler iyi korunmuştur. Nysa Messogis Dağı'nın yanındadır, büyük bir kısmıyla dağın meyillerine yayılmıştır ve çifte bir kenttir. Sel akıntısından meydana gelmiş bir boğazla ikiye ayrılmıştır*" (Strabon, 2012: 648, 649). Detaylandırılmış bir başka tanımda ise Karia Bölgesi, kuzeyde Maiandros Nehri ile Messogis (Aydın Dağları), güneyde İndos Nehri (Dalaman), kuzeydoğuda Salbakos Dağı (Babadağ) ile çevrili bölgede yer alır. Doğudaki en uç Karia şehirleri kuzeyden güneye doğru Aphrodisias (Geyre), Herakleia Salbakos (Vakıf) ve Apollonia (Medet) olup, batıda ise Kalymnos, Kos, Nisyros ve Rodos gibi Yunan adaları ile sınırlandırılır. Bazı eski kaynaklar Symi adasını da bu bölge sınırlarına dâhil ederler. Bugünkü Aydın ilinin güneyini, Denizli ilinin kuzeybatısını ve Muğla ilinin Fethiye ilçesi hariç tamamını içine alan bölge, antik çağda kuzeyde İonia ve Lydia'nın, kuzeydoğuda Phrygia ve Psidia'nın ve güneydoğuda Lykia'nın komşusudur. (Küçükveren, 2007: 14-15). Umar ise, Karia; Güneybatı Anadolu'nun batıda ve güneyde Ege Deniziyle, kuzeyde Menderes Nehri ile kuzeydoğuda Salbakos Dağı/ Babadağ ile doğuda Kızılhisar Acıpayam Ovası ile güneydoğuda İndos/ Dalaman Çayı (Koca Çay) ile sınırlanan bölümüdür gibi bir coğrafi sınır tanımlaması yapmıştır (Umar, 1993: 388). Gene de bu sınırlar kesin olarak belirlenmemiştir. Bazı antik kaynaklar, Telmessos Körfezi'nin (Fethiye) bir yanının Karia'ya, öteki yanının da Lykia'ya ait olduğunu bildirir. Bazı kaynaklarda bu sınır Kalbis Nehri'ne (Kaunos/Dalyan) kadar çekilir. Gene aynı şekilde, Maiandros Nehri'nin kuzeyinde kalmasına rağmen antik kaynaklarca Tralleis, Nysa (Sultanhisar), Mastaura (Bozyurt), Brioula (Bilara) ve Hierapolis (Pamukkale) de hep bir Karia şehri olarak anılır (Küçükveren, 2007: 15).

Karia'nın coğrafi nitelik ve koşullarına baktığımızda, son derece parçalı, çoğunlukla yüksek kıyılar, çatallaşmış yarımadalar, körfezler, bunların içinde açılmış irili ufaklı koylar, kıyıya yakın adalar ve açıkta (sınırlarımız dışında kalmış) daha büyük ada dizilerinin yanında, bölgenin kıyılarının gerisinde çok engebeli, fakat yükseltisi (doğu sınırındaki Sandıras Dağı dışında) 2000 metreye varmayan dağlar, alüvyonlu ovalar, uzunlamasına yarıklar ya da büyük küçük kapalı çukurlarla parçalanmış bir rölyef bize Anadolu'nun güneybatı dönemecinde kıyıyı boylayan şerit üzerinde yüzey şekillerinin görünümünü sunmaktadır (Darkot-Tuncel, 1995: 68). Toros zincirinin bir parçası olan Tmolos (Bozdağ: 2106 m.), Salbakos (Babadağ: 2310 m.), Messigos (Aydın Dağları: 1820 m.) ve Bafa Gölü'ne inen Latmos Dağları (Beşparmak: 1370 m.) ile Grion Dağı (Kızıldağ: 1075 m.) bölgenin en önemli dağlarıdır. Bu dağlar arasında yer alan alüvyonlu vadiler ile yüksek platolar bölgenin verimli olmasının en önemli etkenidir. Bu verimli ovalar içinde Maiandros, Marsyas (Çine), Mylasa (Milas) Ovasını sayabiliriz (Küçükveren, 2007: 17). Oldukça engebeli görünümüne karşın dağ kütleleri arasına girmiş olan alüvyonlu dar vadiler ile yüksek platolar bölgenin daha yoğun nüfus barındıran köşeleridir. Karia'nın en verimli ovalarının başında, içinde karışık bir nüfusun yaşadığı Maiandros Ovası gelir. Tabanı kalın bir alüvyon tabakasıyla kaplı olan ovanın genişliği doğudan batıya doğru artmaktadır (Sevin, 2013: 110).

Karia kıyıları birçok doğal limana sahiptir. Buralarda antik dönemde, varlığı bölgenin zor erişilebilen iç kesimleriyle yaptığı ticarete değil, bilakis deniz ticaretine bağlı birçok kent kuruldu. Karia içlerine ulaşım batıyı doğuya bağlayan Maiandros Vadisi'ndeki büyük yol üzerinden sağlanıyordu. Bu vadiden çok eskiden beri Ege Denizi yakınında kurulmuş Ephesos'tan Hindistan'a giden, en önemli ulaşım ve ticaret yollarından biri geçiyordu. Tralleis yakınlarında, Marsyas'ın (Çine Çayı) Maiandros Nehri'ne katıldığı yerde bir yol ana ulaşım yolundan ayrılarak güneye gidiyordu. Bu yol Karia'yı bir ucundan diğer ucuna geçerek Physkos, günümüzdeki adıyla Marmaris yakınlarında kıyıya ulaşıyordu. Antik dönemde yumuşak iklimi ve refahıyla ünlenmiş İonia'yla karşılaştırıldığında Karia, Anadolu'nun daha az varıl bir bölgesiydi. Kıyı kentleri deniz ticareti sayesinde göreceli bir refaha kavuşmuşlardı, fakat Karia'nın iç

kesimleri birkaç verimli ovanın sunduğu olanaklar bir kenara bırakılırsa fakirdi (Peschlow-Bindokat, 2014: 17).

Karia'nın iç kısımları fazla iskân edilmemiştir. Kentlerin çoğu kıyılarda toplanmış, yerleşmeler daha çok köy niteliğinde olmuş, bunlar da gruplar oluşturarak federasyonlar kurmuşlardır. Bölgenin belli başlı kentleri, Bargylia (Güllük) Körfezi kıyısındaki Bargylia'nın (Asarlık) yanı sıra, ekime uygun toprakları ve balıkçılığıyla gelişmiş İasos (Kıyıkışlacık) ile Bodrum Yarımadası'nın batı ucundaki Myndos (Gümüslük), iç kesimlerdeki Pedasa ve Theangela'dır. Halikarnassos'un güneyinde; Ege'nin en büyük körfezlerinden Kerameikos (Gökova) Körfezi çevresinde dağlık topografyadan dolayı fazla yerleşim görülmemekle birlikte, körfeze adını veren Keramos (Ören) ve Kedreai kentleri yer almaktadır. Bölgenin iç kesimlerindeki Mylasa (Milas) kenti, 14 km. uzağında bulunan dinsel merkez Labraynda'ya (Labranda, Türbe) kutsal bir yolla bağlıdır. Daha kuzeyde Euromos (Ayaklı), Marsyas yakınlarında Amyzon, Alinda, Alabanda, (Araphisar), Gerga, Lagina ve Stratonikeia kentleri kurulmuştur. En güney batıdaki kent, liman ağzında kurulu olmasına karşın sonraları Dalyan Çayı'nın getirdiği alüvyonlar nedeniyle denizden içeride kalan Kaunos'tur (Dalyan). Bölgenin doğu sınırının en önemli kenti ise ünlü Aphrodisias'tır. Kuzeydeki Tralleis, Nysa (Sultanhisar) ve Akharaka (Salavatlı) kentleri zaman zaman Lydia bölgesine dâhil edilmekle birlikte Karia kentleri içinde sayılabilir (Aydoğan, 1997: 954-955). Karia kentlerinin tarih içindeki genel görünümünü şöyle çizebiliriz: Klasik Çağ'ın sonundaki Karia yerleşmeleri yüksek tepelerde, birbirini gören, surlarla çevrili küçük topluluklardı. Bu toplulukların kimilerinin adını V. yüzyıldan beri biliyoruz. Hellenistik Dönem'de Stratonikeia gibi yeni kentler kurulurken eski Karia yerleşmeleri de dışarıdan gelen çağın etkilerine ayak uydurmuş, ancak kimileri, Keramos gibi, kent olarak gelişirken bir kısmı, sönmüş, terkedilmiştir (Varinlioğlu, 1994: 27).

Batıdaki çok girintili çıkıntılı kıyı şeridi ile doğudaki dağlık kesimden oluşan bölgenin eski çağlardaki ekonomisi büyük çapta tarım ve hayvancılığa dayanmaktaydı. Dağ kütleleri arasına girmiş alüvyonlu vadiler ile yüksek platolarda daha çok tahıl tarımı yapılmaktaydı. Bölgede zeytincilik ve incirciliğin de dikkat çekici bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Karia'da üretilen zeytinyağının ünü M.Ö. IV. yüzyılda da Atina'ya kadar uzanmıştı. Karia'nın tarımsal değerleri arasında balığın da belirgin bir yeri vardı. Mylasa civarındaki verimli Kybersos vadisinde kaliteli kendir üretilmekteydi. Arıcılık da bölgede önemliydi. Karia balı M.Ö. III. yüzyılda deniz yoluyla Mısır'a kadar gönderilmekteydi. Karia'nın kıyı kesiminde balıkçılık önemli bir rol oynamaktaydı. Kuzeyde İasos ve güneyde de Kaunos'un ekonomilerinde balıkçılığın büyük yeri vardı (Sevin, 2013: 130-131). Önemli doğal zenginlik alanlarından biri de bölgenin zengin mermer yataklarıdır. Mylasa'nın kaliteli beyaz mermerleri, İasos'un kırmızımsı mermerleri, Aphrodisias'ın renkli mermerleri, Alabanda'nın siyahımsı mermerleri ve Myndos'un yeşil graniti meşhurdur. Coğrafi koşullar gereği bölgenin ekonomik faaliyetlerinin ovalık alanlarda tarıma, dağlık alanlarda özellikle küçükbaş hayvancılığa, kıyılarda ise balıkçılık ve deniz ticaretine dayandığını söyleyebiliriz (Küçükveren, 2007: 33-35).

Karia Dili (Karca) ve Yazısı

Karia sözcüğünün kökenbilimi konusunda farklı teklifler bulunmaktadır (Bkz. Umar, 1993: 388-389; Umar, 1999: 179-180). Hellen ağzında biraz çarpıtılarak "Karia" biçiminde söylenen adın aslı, batı ve güney Anadolu'nun en eski halkı olan Luvilerin dilinden gelir. "Uç", "Doruk", Kara çıkıntısı ucu" gibi anlamlara gelen "Kar" kökünden türeyen Karia sözcüğünün iki biçimi vardır: Birinci biçimi "Doruk yeri"; ikinci biçimi "Doruk-luk" (Doruklar ülkesi) anlamını belirtmektedir (Umar, 1999/a: 1-2). Karia dili öncesi Anadolu Luvi dili M.Ö. 3000'lerden M.Ö. I. yy'a kadar özellikle Batı Anadolu'da Grekçenin yanı sıra konuşula gelmiştir. Karia yazısı ise halen çözülme bekleyen Anadolu dillerinden biridir ve çözüldüğü anda Kariyalıların yaşamıyla ilgili pek çok bilinmezi cevaplayacağı muhakkaktır (Küçükveren, 2007: 40-41). Karia diliyle ilgili tartışmaların geçmişi oldukça eskidir. Karia dili hakkındaki belirsizlik elde edilen çok önemli gelişmelere rağmen bugün de pek çok yönüyle ortadan kalkmış değildir. Karia diline ilişkin kaynaklar, Karia dilindeki yazıtlar, grafiti ve sikkeler üzerindeki metinlerden, başta Strabon, Ptolemaios ve Staphenos Bizantios olmak üzere bazı Grek ve Romalı yazarların edebi kaynaklarında belirtilen sözcüklerden ve değişik Karia kentlerinde bulunan Grekçe yazıtlarda geçen yer ve şahıs adlarının listelerinden oluşmaktadır (Tekeoğlu, 1999: 233). Karia Bölgesi'nin dili ve yazısı şimdilik bir dayanak noktasından yoksundur. Şimdiye değin tanımlanabilen Karca yazıtların büyük bir kısmı oldukça küçük yazıtlardan oluşmaktadır. Uzunca bir süre dilin ana toprağından çok az sayıda metin ele geçmiştir ve Karca dilbilimsel anıtların ana kümesi, Mısır'ın hizmetindeki Kariyalı paralı askerlerin kısa, çoğu zaman da çok az belirgin yazıtlarından oluşuyordu. Son yıllarda, Karia Bölgesi'nde artan miktarlarda yazıtlar ele geçmiştir. Hatta diğerleri bir kenara bırakılırsa, çift dilli oldukları ümit edilen Karca-Grekçe üç yazıt bulunmuştur. Ama oldukça dikkatli bir inceleme bu ümitleri ortadan kaldırmıştır. Bu yazıtlarda ya Karca ya da Grekçe veya her ikisi birden o kadar hasara uğramıştır ki, şimdiye değin Grekçe metinlerde okunabilen isimleri Karca metinlerde de bulmak imkânsız hâle gelmiştir. Bu nedenle her üç yazıt da çift dilli olmasına rağmen, şimdilik Karcanın çözümlenmesine bir

fayda sağlamamaktadır (Friedrich, 2000, s. 215-216).

Anadolu'da bulunan en eski Karca yazıt, M.Ö. VI. yüzyıla tarihlenen ve Sardeis kazılarında bulunan grafitidir. Diğerleri ise Tralleis, Kildera, Hyllarima, Sinuri, Mylasa, Euromos, Stratonikeia ve Kaunos'ta ortaya çıkmıştır. M.Ö. V. yüzyıla ait pek çok keramik kap parçası üzerindeki Karca yazıtlar, kapların işçiliği yorumlanarak tarihlenmiştir. Taş üzerindeki Karca yazıtların ise eski Yunanca yazıtların harf karakterleriyle karşılaştırılarak M.Ö. 4. yüzyıla ait olduğu belirlenebilmiştir. Karia alfabesi, 45 işaretten oluşmakta ve kısmen Grek alfabesi ile benzerlikler göstermektedir. Kaunos'ta 1996'da bulunan ve M.Ö. 330 yılına tarihlenen ve iki Atinalıya vatandaşlık hakkı veren Karca-Grekçe çift dilli yazıtta ise bu dilin Grekçe harflerine benzeyen harflerinin ses değerlerinin, her zaman Grekçedeki ses değerleriyle aynı olmadığını ortaya koymuştur. Kaunos çift dilli yazıtı, Karcanın M.Ö. V. yüzyılın son çeyreğinde, halen yaşayan dil olduğunu gösteriyor (<http://www.milasbilgi.com/hekatamnos/karca-ve-karya>).

Karcanın tüm yazılı belgeleri itibariyle çözümlenmesini güçleştiren önemli etkenlerden bir tanesi de, Karca yazım işaretlerinin sayısı fazlalığıdır. Bilinen bütün Karca yazıtlarda tespit edilebilmiş işaretlerin miktarı 54 kadardır. Mısır'da ve Anadolu'da kullanılmış işaretler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Mısır'daki yazıtlarda (Yakubovich, 2005: 240) tespit edilebilmiş işaretler 38, Anadolu'dakiler ise 45 kadardır. Öte yandan işaretlerin stil bakımından bir standardizasyon göstermemeleri de başka bir sorundur. Hemen hemen işaretlerin büyük bölümü gerek Mısır'da, gerekse Anadolu'da birtakım varyantlarla karşımıza çıkmaktadır (Tekeoğlu, 1999: 246).

Karca hakkında sağlıklı bir görüş ileri sürebilmek için vakit henüz erkendir. Günümüzde çözülemeyen bu dil konusunda başlıca iki öneri bulunmaktadır: Karca ya Lydce ve Lykçeden farklı olarak otokton ve Hint-Avrupalı olmayan bir dildir ya da komşularınunki gibi, Hint-Avrupa kökenli eski bir Anadolu dilidir (Sevin, 2013: 105). Daha detaylı bir sınıflandırmada Karcaya, Hint-Avrupa Dil Ailesi'nin bir grubunu teşkil eden güneybatı Anadolu dil topluluklarının içinde yer verilmektedir. Karcanın ait olduğu güneybatı Anadolu dillerinin içinde Luvice, Lykçe ve Eteocretan dilleri de bulunmaktadır (<http://www.phil.muni.cz/linguistica/art/blazak/bla-003.pdf>). Karcanın muhtemelen miladi dönem başlarında bölgede etkinliğini tamamen kaybettiği düşünülmektedir.

Karia Halkının Kökeni ve Tarihi

Karia Bölgesi'nde ilk araştırmalar 1736-40 yılları arasında Dilleanti Cemiyeti adına Anadolu'da geziler düzenleyen Chandler tarafından başlatılmıştır. 1816'da Turner, 1826'da ise Laborde ve ardından 1830'lu yıllarda Texier çeşitli antik kentlerde incelemelerde bulunmuştur. Texier'den sonra Elliot, 1838-40 yıllarında Fellows, 1824-44 yılları arasında Le Bas, 1844'te Jan Ross, 1871-72'de Seiff, 1872'de Davis, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Newton, Paton ve Myres, 1881'de Peterson ve Luschan, son olarak da Deschamps bölgede gezi yapmıştır. XIX. ve XX. yüzyıllarda, arkeolojinin de ivme kazanmasıyla sayıları giderek artan kazı ve yüzey araştırmaları bölgenin tarihi ve geçmiş kültürler hakkında aydınlatıcı bilgiler vermeye devam etmiştir (<http://www.tayproject.org/dawnloads/Karia-MA.pdf>).

Batı Anadolu'da Paleolitik zamanda dünya tarihi bakımından henüz esaslı bir tespit yapılamamıştır; sadece avcı-toplayıcı kültüre sahip olanların oturdukları anlaşılmaktadır (Stewig, 1970: 4). Bu nedenle Karia'nın arkeolojik açıdan, özellikle de erken tarih açısından günümüze dek büyük kesimlerinin hâlâ araştırılmamış olduğunu söyleyebiliriz. Şimdiye dek bilinen en erken yerleşme izleri Neolitik Dönem'e kadar uzanmaktadır. Neolitik yerleşme izlerine kıyılarda olduğu gibi iç kesimlerde de rastlanmaktadır. Aynı durum Bronz Çağı yerleşmeleri için de geçerlidir. M.Ö. II. bin yıllarında Minos kolonizasyonuna ait maddi kalıntılar sadece kıyı kesiminde bulunurken (İasos, Knidos, Miletos), Miken Dönemi'ne ve Geometrik Dönem'e ait kalıntı ve buluntulara hem kıyı kesimlerinde, hem de iç kesimlerde rastlanmaktadır (Peschow-Bindokat, 2014: 21). Son yıllarda Karia'nın sahil bölgesinde Miken-Protogeometrik devirlere ait çeşitli yerlerde araştırmalar yapılmış ve safhalara ait çok önemli buluntular elde edilmiştir. Bu keşifler, şimdiye kadar arkeologlar ve tarihçiler için müphem kalmış olan Karia bölgesinin II. binin ikinci yarısı ve II. binin başları gibi safhalarını kısmen olsun aydınlatacak niteliktedir (Boysal, 1969: 1).

Anadolu tarihinin hemen başlangıcında, yani Hatti ve Hitit Beylikleri (M.Ö. 2000-1750) döneminde yarımadanın doğusunda ve orta bölgelerinde Hatti ve Hitit beylikleri, batıda ise Troialılar, Lelegler ve Pelasglar gibi çeşitli dil ve etnik topluluklardan oluşan küçük krallıklar egemendi (Akurgal, 1986: 23). M.Ö. II. binin ikinci yarısında batı Anadolu'yu etkileyen Akhaların Ege Denizi'nin doğusunda göçükmeleri, Hitit krallarının batı seferleri, Troia Savaşı ve Troia'nın tahribi, Phryglerin Anadolu'ya gelmeleri, Dorların batı Anadolu'da ortaya çıkmaları gibi çok önemli olaylar cereyan etmiştir (Boysal, 1969: 21). Yazılı kaynaklar M.Ö. I. binyılın ilk yüzyıllarında Karia tarihine ilişkin bilgi vermemektedir. Ancak M.Ö. VII. ve VI. yüzyıllara gelindiğinde, Karia'nın önce Lydia, M.Ö. 546'dan itibaren de Lydia satraplığının bir kısmı olarak Pers İmparatorluğu'na dâhil edilmesiyle Karia tarihi açısından biraz daha güvenli bir zeminde bulunmaktayız. (Peschow-Bindokat, 2014: 219). Bölgenin M.Ö. VII. yüzyıl öncesine ait durumu hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Ama bölgede kimi yerel Karia krallıklarının bulunduğu anlaşılmaktadır

(<http://www.anadoluarkeolojisi.net/karia-bölgesi.html>). Zamanımızda yapılan çalışma ve araştırmalar, Eski Yunanlıları, Karları, Lelegleri ve Pelasgları Ege'nin en eski kavimleri olarak göstermektedir. Diğer bir deyişle, Karialılar bütün eski zamanlarda Lelegler olarak adlandırılmışlardır ve eski yazında sözünü ettiğimiz toplum, Yunan dünyasının birçok bölümlerinde, Ege'nin doğusunda-batısında görülmektedir (Özgünel, 1979: 1-2).

Bölge, adını kökenleri henüz saptanamayan Karlardan almıştır. Bu ad M.Ö. II. binyılın ikinci yarısına ait Hitit ve Mısır metinlerinde olasılıkla Karkışa ya da Karakışa; M.Ö. II. binyılın Pers kayıtlarında ise Karka olarak geçmektedir (Sevin, 2013: 105). Gerek Karialılar, gerek Lelegler Anadolu kıyılarında yaşıyorlardı. Aralarında pek belirgin bir ayırım yoktur. Herodotos, Lelegleri, eski budunsal adı koruyan Karialıların bir kolu olarak görmektedir. Leleglerin, Karialılarca köleleştirilen ayrı bir halk olduğu ve başlarda Samos ve Khios adalarında yaşadığı yolunda görüşler de vardır (Thomson, 1995: 186). Yunan tarihçiler Herodotos (M.Ö. V. yüzyıl) ve Thukydides (M.Ö. V. yüzyıl II. yarısı) Karların Ege adalarından geldiğini söylemektedir. Herodotos, başlangıçta halkın "Leleg" adını taşıdığını, zaman zaman donanmasıyla Girit kralı Minos'a hizmet ettiğini, sonraları Yunanların Ege adalarına yayılmaya başlamasıyla da Anadolu kıyılarına geçmeye zorlandığını anlatmaktadır. Karialılar ise kendilerini Anadolu'nun yerli halkı olarak kabul etmekte, Lykialılar ve Mysialılarla da akraba olduklarını öne sürmektedirler (Aydoğan, 1997: 955). Herodotos konuya ilişkin şu tür bir açıklama yapmaktadır: "İonia'ya baş eğdiren Harpagos, Karialılar, Kaunoslular ve Lykialılar üzerine yürüdü; yanında İonialılar ve Aiolioları da götürüyodu. Bu üç ulustan birisi, Karialılar, anakaraya adalardan gelmişlerdi. Eskiden Leleg adı altında adalarda oturuyorlardı ve Minos uyruğundaydılar; bana anlatılanlara pek uymamakla beraber, vergi vermezlermiş, yalnız Minos vergi istediği zaman, ona gemilerde çalışacak adamlar gönderirlermiş. Ve Minos, savaşları kazandığı ve birçok ülkeye baş eğdirdiği için, Karialı soyu da o zamanlar soyların en ünlüsü ve en kalabalığı olmuş. Şu üç şeyi onlar bulmuşlardır ve Yunanlılar da onlardan almışlardır: Savaş başlığının üzerine konan sorguç, kalkan üzerine işaretler kazımak bize onlardan geçmiştir ve bir de kalkanı tutmak için kulp yapmak da onların icadıdır. O zamana kadar kalkan elle kulpundan tutulmaz, boyundan geçirilen bir kayışla sol omuz üstüne alınır ve böyle kullanılırdı. Çok sonraları Dorlar ve İonlar, Karialıları adalardan çıkarmışlar, onlar da bunun üzerine anakaraya göçmüşlerdir. Giritlilerin Karialılar için anlattıkları budur; ama Karialıların kendileri bunu kabul etmezler; onlar anakaranın yerlisi olduklarını ve hep şimdiki adı taşıdıklarını söylerler. Mylasa'da Karia Zeus'una ait çok eski bir tapınak gösterirler ki buraya, kardeş uluslar olarak Mysialılar ve Lydialılar da kabul edilirdi; Zira, diyorlar, Lydos ve Myros, Kar'ın kardeşiydiler. Bu iki ulus bundan ötürü kabul ediliyordu; ama başka soylardan olanlar, Karia dili konuşsalar bile, bu tapınağa sokulmazlardı (Herodotos, I: 171). Alıntıladığımız bu eski çağ tarihsel metninin yanında Karialılarla ilgili ilk bilgiler Homeros'tan gelmektedir. Homeros Karialıların; Maiandros kıyılarında, yaprağı bol Phthiron Dağı'nda ve Mykale (Samsun) Dağı'nın eteklerinde yaşadıklarını söylemektedir (Homeros, II: 867-870). Homeros Karialıların kökeni konusunda; Karialılar ve Lelegleri birbirinden ayırmakta, bunların farklı kavimler olduğu görüşünü savunmaktadır (Homeros, II: 428-430). Strabon ise Homeros'a katılmamakta, buna karşın Herodotos'un görüşünü kabul etmektedir. Strabon; "Karialılar Minos'un egemenliğine tâbiydiler ve bunlara o zamanlar Lelegler deniyordu ve adalarda yaşıyorlardı; sonradan karaya göç ettiklerinde kıyıların ve iç kısımların çoğunu ilk sahiplerinden ele geçirdiler. Onların çoğu Leleg ve Pelasglardı" ... demektedir (Strabon, C: 661). Eldeki veriler Leleglerle Karialılar arasındaki ilişkide, Leleglerin ikinci planda olduğunu gösterir. Pausanias Leleglerden "Karia boyunun bir bölümü" diye söz eder. Troia Savaşı'ndan sonra Aioller, İonlar ve Dorlar kabileler halinde Asya'ya göç etmişlerdir. Dorlar en son gelmiş, güneye yerleşmişlerdir. İşgal ettikleri yerler Rhodos adasının üç şehri, Kos adası ve anakaradaki Knidos ile Halikarnassos'tur. Yerel halkın kaynaşma derecesi hepsinde farklıydı. Yunan kolonizasyonu sadece kıyılardaydı. Geriye kalan iç kısımlar ise Karialılara aitti ve Karia köylerinden oluşmaktaydı. Elimizdeki tarihsel kayıtlarda, bu bölgede şehir diye adlandırılan Mylasa, Alinda, Alabanda ve Keramos gibi çok az sayıda yerleşimden bahsedilmektedir. Geriye kalan diğer yerleşimler birçok köyden oluşan yerel federasyonlardı (Bean, 2000: 3-5). M.Ö. VII. ve VI. yüzyılın ilk yarısı süresinde zaman zaman, kısmen de olsa Lydia Devleti'nin denetimi altına giren bölge, M.Ö. 545 tarihinden başlayarak Harpagos tarafından Perslere kazandırıldı (Sevin, 2013: 107). Persler ilk iş olarak kendi hâkimiyetlerini kurup General Harpagos yönetiminde bir orduyu da batı kıyısına gönderdiler. İonia'yı ele geçirdikten sonra Karia üzerine yürüyen Harpagos, yalnızca bir Leleg kasabası olan Pedasa'da direnç gördü (Herodot, I: 75); İonların Pers kralına karşı düzenlediği ayaklanmaya (M.Ö. 499) önce kararsız kalmalarına rağmen Karialılar da katıldı (Bean, 1987: 14).

Karia, Pers otoritesi altında M.Ö. IV. yüzyılın başında satraplık haline getirildi. Anadolu'da Pers hâkimiyetine son veren Büyük İskender'in Karia'ya varışına kadar satraplar Milaslı Hekatemnos ailesinden çıkmıştır. Bu satrapların en ünlüsü M.Ö. 377-351 yılları arasında hüküm sürmüş olan Mausollos'tur (Peschlow-Bindokat, 2014: 22). İlk Karia satrabı Hissaldamos idi; onu oğlu Hekatemnos (M.Ö. 395-377) izledi. Hekatemnos, tüm Karia'da kullanılmak üzere Miletos ve Rodos standardında gümüş ve bronz sikkeler bastırdı (Aydaş, 2010: 108). Hekatemnos'un Mausollos, Hidrieos ve Piksodaros adında üç oğlu

vardı. Bunlardan Mousolos ile Artemisia ve Hidrieos ile Ada birbirleriyle kardeş evliliği yapmışlardı. Babasının ölümünden sonra Karia satraplığına Mausollos çıktı (Sevin, 2013: 107). Mausollos resmî anlamda bir Pers satrabı idi; fakat gerçekte bağımsız bir despot gibi davranıyordu. Üstelik Anadolu kıyılarına komşu olan, Atina yandaşı Yunan adalarının dostluğunu kazandı (Bean, 1997: 10). Karia coğrafyasında Halikarnassos'un konumu onu doğal olarak güçlü kılıyordu (Arrian, 2006: I/20). Mausollos'un başkenti Mylasa, İç Karia'nın önde gelen kenti ve aynı zamanda satrabın doğum yeri idi. Ancak Halikarnassos'un elverişli konumunu gören Mausollos, kenti genişletip başkent ve komuta merkezi yapmaya karar verdi. Bu Mousolos'un yaşamını adadığı, tüm Karia'yı Hellenleştirme planının ilk adımlarından biridir. M.Ö. 353'teki zamansız ölümü iç Karia'daki çalışmalarının yarıda kalmasına neden olmuştur. Mausollos'u izleyen aile üyeleri bu konuda pek çaba gösteremediler (Bean, 1987: 16-17). Mausollos Halikarnassos'un etrafını güçlü surlarla çevirmiştir. Atina donanmasına karşı güçlü bir donanma kurarak Ege'de dengeyi sağlamış, Karia'yı Ege'de egemen tek güç haline getirmiştir (Küçükören, 2007: 70). Mausollos gücünü Knossos'a ve muhtemelen diğer Girit kentlerine kadar genişletmişti (Aydaş, 2010: 26). Mausollos çocuğu olmadan ölünce, onun yerine anısına ünlü Mousoleum'u (dünyanın yedi harikasından biri olan anıtsal yapı) yaptıran kız kardeşi ve eşi Artemisia geçti (Thomson, 1995: 186). Vitruvius, Artemisia'nın Mausollos'un ölümünden sonra kraliçe olarak iktidara gelmesini, Rodosluların politik bir skandal olarak nitelendirdiğini ve akabinde Rodosluların Karia Krallığı'nı ele geçirme teşebbüslerini, ne var ki Artemisia'nın Rodosluları bir dizi desiseyle alt ettiğini ve Rodos'u da ele geçirdiğini anlatmaktadır (Vitruvius, 1998: II, VIII). Artemisia'yı (M.Ö. 353-351) Hidrieos (M.Ö. 351-344), Ada (M.Ö. ?-340), Piksadoros (M.Ö. 340-334) ve son olarak da Piksadoros'un damadı Orontobates (M.Ö. 334-333) adlı satraplar izledi.

Karia M.Ö. 334 yılında Büyük İskender'in eline geçti ve Ada'nın yönetimine bırakıldı. İskender'in ölümü üzerine Karia önce Seleukoslar Krallığı'na arkasından Bergama Krallığı'na (M.Ö.180 sıralarında) katıldı ve sonunda Roma'nın Asya Eyaleti'nin bir parçası oldu (M.Ö.133). (Akurgal, 2000: 401). Karia'da Hıristiyanlık İmparator Constantinus tarafından resmi din olarak kabul edilene kadar gelişmemiştir (<http://www.arkeolojidünyası.com/bölgeler/karia.html>).

Karia Sikkelerinin Genel Özellikleri ve Darb Örnekleri

Karia bölgesinde bulunan hemibol sikkeler, gereksinime uygun olarak zamanla ilk kullanım şekli dışında (kalıplara daha kabaca dökülmüş, yuvarlak olmayan oval şekillerde) stilize edilmiş ve belirgin bir değişim geçirmiştir.

İlk sikkeler, değişim değeri daha düşük olan malların ya da küçük eşyaların alımında kullanılmış olmalıdır. O dönemde altın gibi satın alma değeri yüksek olan bir metalin değişim karşılığına denk gelen daha düşük değerde metaller ihtiyacı duyulmuştur. Eski Çağ'da karşılaşılan bu durumun çözümü sağlanamamış, birçok ülkede bozuk para şeklinde kullanım amacıyla bakır ve gümüş sikkeler darp edilmişse (basılmışsa) de değerli metaller karşısında bu ihtiyaç tam olarak giderilememiştir.

Özellikle büyük pazarlarda (uluslararası pazarlarda) değerli metallerin (altın-gümüş) bir kısmı kesilerek ya da koparılarak para üstü olarak verilmiştir. Bu işlem daha çok ince olan ve kesimi kolay olarak görülen paralar ya da metaller üzerinde gerçekleştirilecektir. Bu da paranın değişim değeri dışında, metal değeri açısından da karşılığının bulunduğunu göstermektedir. Farklı ağırlıklarda kesilen bu paraların, değerli metal olması sebebiyle kıymetlerini kaybetmedikleri düşünülmektedir. Aksi takdirde bu paraların değerinin kaybı göz ardı edilemeyecek ve farklı çözüm yollarına yönelinilecektir.

Altının az bulunması ve sikke darbu için yeterli miktarda olmaması sebebiyle, tüccarlar tarafından bu paraların zamanla eritildiği anlaşılmıştır. Belirtilen sebeplere bağlı olarak yaygın bir şekilde paranın kullanımıyla birlikte, gümüş paralar ağırlıklı olarak dünyanın her yerinde yaygınlaşmıştır. Altın para büyük imparatorların, devletlerin zirve dönemlerinin ve gücün simgesi haline gelmeye başlayacaktır.

Erken dönemlerde değerli metaller arasında gümüşün trampa aracı olarak kullanıldığı zaman dilimi Mezopotamya'da M. Ö. 2400'lü yıllara kadar uzanır (Eagleton-Williams, 2007: 2). Gümüş tabiatta bulunma sıklığı ve fazla oranda tedarik edilebilir olması yönüyle altından sonra en çok kullanılan değerli metal olarak dikkat çekmektedir. Bu iki metalin dışında bakır-bronz özelliği taşıyan daha düşük değere sahip başka sikkeler de vardır. Metalin yaygınlığı, kimin adına darp edildiği, darp edilmiş şekli/tekniki, kullanım değeri, satın alma gücü gibi unsurların ilgili metale değer yüklediği de göz önünde tutulmalıdır. Paralar sadece metal olarak değil, aynı zamanda hangi devlet adına basıldığı ve kimin gücünü temsil ediyor olduğu noktasında da değer taşımaktadırlar.

Büyük imparatorların ya da güçlü devletlerin darp ettirdikleri sıradan bronz-bakırdan sikkelerin de yüksek düzeyde kullanım değerine sahip olduğu dönemler Roma İmparatorluğu'nun en güçlü olduğu yıllarda (M.Ö. 509-27) görülür. Roma İmparatorluğu'nda sikkeler üç darphanede basılırdı, bunlar Kapadokya'da Kaisareia, Antiokheia ve Mısır'da Aleksandreia şehirleridir (Buyruk, 2014: 17). O. Tekin'e göre sikke darbının gerçekleştirildiği beş darphane vardı, bunlar: Antioch, Constantinople, Heraclea, Cyzicus, Nicomedia'dır (Tekin, 2011:158-169).

Altın para (solidus-nomisma) gücün, haşmetin, bağımsızlığın sembolüdür ve aynı dönemde en çok itibar gören metaldir. İfade edilen para birimleri, beş yüz yıl boyunca Roma İmparatorluğu sınırları dâhilinde kullanılmıştır. Para darp etmek, bağımsızlık sembolü olarak görüldüğü için vassallık statüsünün bu devirde hâkimiyet anlayışı yönüyle gözden geçirildiği bir döneme işaret ediyor olması açısından da önemlidir. Roma'ya bağlı olan bölgelerin, valiliklerin, küçük krallıkların, ödedikleri vergi miktarları, imparatorluk için hazırladıkları asker sayıları gibi unsurların yanı sıra darp ettirdikleri sikkelerle vassallık derecelerini düzenledikleri gözlenecektir.

Paranın Anadolu'da (Minor Anatolia/Küçük Asya) kullanımı Lidyalılara kadar ulaşmakta (M.Ö. 700) ve ilk paralar elektron şeklinde aynı bölgede darp edilmektedir (Tekin, 2011: 32). Elektronlarda görülen aslan figürleri neredeyse Karia sikkeleri ile bire bir benzer özellikler göstermektedir. Bu konuda K. Konuk'un yaptığı çalışmalar, dünyada Karia sahasının en değerli sikke neşriyatı olarak görülmektedir (Konuk, 2012: 46). Zamanla Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'ya yönelerek bu bölgeleri ele geçirmesi ile birlikte, bölgedeki para darp etme tekniklerini zamanla değiştirmeye başladıkları anlaşılmaktadır. Romalılar, Anadolu'ya gelmeden çok önce Lidya sikkeleri ticarete kullanılmaya başlamış, bütün Akdeniz ve Ege Bölgesi'ne yayılmıştır (Tekin, 2009: 14).

Anadolu coğrafyasının Kafkaslar'dan Mezopotamya'ya, İran'dan Mısır'a Makedonya'dan Arap yarımadasına geçiş alanı üzerinde olması ve farklı kültürlerle kucak açması sebebiyle, sikke çeşitliliği açısından bu hareketlilikten payına düşeni fazlasıyla aldığı görülür. Lidya krallarının bölgedeki hâkimiyetinin sona ermesi ve sonrasında Pers işgalinin Anadolu'da güçlenmesi ile birlikte (M.Ö. 547-331/543-333) farklı Pers tarzı paralar kullanılmaya başlanmıştır (Koray, 2000: XXIX, XXX). Pers tarzı paralar stil, metal ve boyut olarak Roma-Anadolu sikkelerinden belirgin bir şekilde ayrılmıştır. Bu farklılıkların yanı sıra her iki kültürden de objelerin yer aldığı karışık sikke örneklerinin zamanla bu bölgede kullanıldığını belirtmek gerekir (Konuk, 2013: 119).

Yeni Karia Sikkесinin Darp Özellikleri

Resim 1: 0.75 mm, 0.15 mm et kalınlığı ve 0.27 gr ağırlığındadır.

Yukarıda yer alan sikke (RRR), M.Ö. 450-380 yılları arasında, Karia bölgesinde farklı yerlerde hükümlenilen satraplıklar tarafından kullanılmıştır.

Karia bölgesinde öğrenciler tarafından bulunan ilk sikke (Resim 1), ağırlığı ve diğer yüzeyinde yer alan boğanın duruş şekliyle farklılık arz eder. Aşağıdaki sikkelerde (Resim 5, 8, 9, 10) görüldüğü üzere ön yüzde boğaların büyük bir kısmı sola doğru bakarken elimizdeki sikkede sağa doğru bakmaktadır. Sikke (Resim 1) 0.75 mm çapında, 0.15 mm et kalınlığında ve 0.27 gr ağırlığındadır. Bu paranın önceki dönemlere ait örnekleri arasında çeşitli prototipler mevcuttur. Bu örnekler, elimizdeki sikkenin (hemiobol)¹ ilkel şekillerine oranla daha gelişmiş ve stilize edilmiş bir tip teşkil ettiğini ortaya koymaktadır.

Aslan kafası stilize edilirken en ince detayına kadar (yeleleri) kabartma tekniği ile verilmiş, gücün ve otoritenin tanımı ön yüzde bütün yalınlığı ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Aslanın alın ayası ve kaş kemerleri belirgin bir şekilde tanımlanmıştır. Ağız açık şekilde darp edilmiş olan aslan görünümlü ön yüzün arkasında boğa resmi mevcuttur. Arka yüzdeki boğa, kabartma tekniğiyle bombeli bir şekilde verilmiştir. Boğanın diğer resimlerden ayrıldığı en önemli nokta göğüs kısmında yer alan S şeklinin, katlanmış olan

¹ Drahmi (Yunanca: Δραχμή), Grekçe *avuç dolusu* anlamına gelen Draks kelimesinden gelir. 1 Drahmi=6 obol. 6 obol avuç dolusu olduğundan bu isim verilmiştir. Drahmi, 6 obol değerindeki gümüş sikkeye ve birimine verilen isimdir. Antik dönemden son döneme kullanıma biçimi ve bazı değerler şöyledir: 6 obolos=1 drahmi, 100 drahmi=1 mina, 6000 drahmi=1 talent (Atina standartı) <http://tr.wikipedia.org/wiki/Drahmi>.

Obol: ½ stater. Değer açısından obol bölgelere göre değişir. Atina'da 1 obol 8 khalkosa eşittir; Priene'de ise 1 obol 15 khalkosa eşittir (Saltuk, 1997: 127). Erken dönemlerde ufak gümüş sikke olarak, geç dönemlerde ise bronz, nadiren altın olarak da basılmıştır. ½ Obolos değerindeki sikkeye "hemiobol" denmiştir (Tekçam 2007: 154).

Obol Grekçe sikke birimidir. Grekçe şiş anlamına gelen Obelos'tan alınmıştır. Sikkenin icadından evvel şişler alışverişlerde para yerine kullanılıyordu. 1/5 drahmiye eşittir (Tulay 2001: 150).

ayağın üzerine yerleştirilmiş olmasıdır. Boğa tam olarak stilize edilmemiş, ayakların bitiminde vücut yarım yay şeklinde kesilmiştir. Kesilen bölge, yay olarak içe dönük bir şekilde ve yay işaretine benzer bir kavisle kabartılmıştır.

Resim 2: M.Ö. 450-380, 0.70 mm, 0.37 gr.

Aslan ve boğa resimleriyle darp edilen yukarıdaki sikke (Resim 2), M.Ö. 450-380 yılları arasında darbedilmiştir, 0.7 mm, 0.37 gr ağırlığındadır, stil olarak elimizdeki sikke ile birebir benzer örnek olarak kabul edilebilir. Bir farkı, bu sikkenin ağırlık olarak elimizdeki sikkeden -diğer sikkelerin ortalamaları da göz önünde tutulduğunda -10-11 gr kadar daha fazla gelmesidir. Bu fark hemiobolun yıpranmış olmasından ya da daha düşük ayara sahip bir gümüşle darp edilmesinden kaynaklanmış olabilir. Diğer fark ise boğanın göğüs çizgisindeki S ya da (}) yay şeklindeki işaretin yanında yer alan diğer kısa çizginin bu sikke de olmaması, elimizdeki sikkede bulunmasıdır.

Sikke nadirdir ve RRR ile tanımlanmaktadır. Mevcut sikkeyi diğerlerinden ayıran nokta ise farklı tarihlerde darp edilmesi ve darbu sırasında birbirine benzemeyen gümüş türleriyle (ayarlarıyla) piyasaya sürümünün yapılmış olmasıdır. Aynı zamanda alan sınırlılığı açısından düşünüldüğünde yüzeyinin küçüklüğü sebebiyle bu kadar detayın minimize edilerek bir bölgede en iyi şekilde sergilenabiliyor olması hayranlık uyandırmaktadır. Roma ve diğer Anadolu sikkelerinde görülen göz alıcı kabartmaların ve efsanevi formların yanında dönemin sikke ustalarının çok dar bir alanda zanaatlarının en ince detaylarını gösterebilecek maharete sahip olduklarını ortaya koyması açısından da güzel bir örnek teşkil etmektedir. Aşağıda resimleri örnek olarak verilen sikkeler, stilistik yönleriyle elimizdeki sikkeyle önemli benzerlikler göstermektedir. İlk darp şekillerinden itibaren farklı metal türleriyle basılan ama elimizdekiyle benzeş olan sikkeler, gelişim seyrinin anlaşılması açısından karşılaştırılacaktır.

Romalıların kullandıkları diğer altın paralar aureus (8.18/4.67 gr), solidus (4.54 gr), tremissis (1.51 gr), scripulum (1.70 gr) adlarıyla bilinmektedir. Aynı şekilde gümüş paralar ise denarius (3.89/2.37 gr), quinarius (1.85/1.26 gr), antoninias (4.86/3.22 gr), argenteus (3.42/2.37), siliqua (2.3 gr), ağır miliarensis (5.54 gr), hafif miliarensis (4.54 gr), cristophorus (12 gr) adıyla tanımlanmıştır (Buyruk, 2014: 16, 17).

Bilindiği gibi boğa gücün, kuvvetin simgesi olmasının yanı sıra Roma'da dinî ayinlerde kurban edilen en önemli hayvanlar arasında yer alırdı. Boğa, kurban edilerek kanıyla savaşçıların yıkandığı, komutanların kurban kanını yüzlerine sürerek kötülüklerden korunduğu, din adamlarının iç organlarıyla fal bakarak geleceği tahmin ettikleri, soyut paganist bir toplum için önemli bir hayvandı. Gücün, dinî ayinin temsili haline gelen aslan ve boğa gibi hayvanların sikkelerde yaygın olarak kullanımı uzun yüzyıllar devam edecektir.

Karia bölgesinde darp edilen ilk sikkelerin, elimizde olan sikkeyle karşılaştırılması sonucunda belirgin farklılıklar taşıdığı görülür. İlk sikkelerin prototip özellikler sergilemesi, daha kaba bir döküm tekniğiyle darp edilmesi ve kullanılan gümüşün düşük ayara sahip olması, görünür olan belirgin farklılıklar şeklinde kendini göstermektedir. En çok dikkat çeken nokta ise zamanla gümüş para darbında kat edilen teknik ilerlemedir. Aşağıda örnekleri görülen hemiobollar, kat edilen mesafenin ölçüsünü göstermesi ve kabartma tekniğinde belirginleşen ustalığı ortaya koyuyor olması yönüyle de önemlidir.

Prototip örneklerde görüldüğü gibi ön yüzde, döküm ve darp şekliyle aslan olduğu anlaşılan resimler kabadır (Resim 3, 4). Gelişmiş örneklerdeki aslan yelesi (Resim 6, 7) ilk örnekte mevcut değildir. Bu eksiklik ilgili sikkenin kaplan olma ihtimalini (Resim 3) doğurmaktadır. Fakat dikkatli bir şekilde sikke örnekleri incelendiğinde bugüne kadar tespit edilen diğer örneklerde hayvanın aslan olduğu ama kalıptan kaynaklanan kaba dökümün, düşük bir darp kalitesine sahip bulunması sebebiyle kaplan şeklinde anlaşıldığını ortaya koymaktadır. Aşağıdaki diğer örnekte (Resim 4) görülen yelesiz, sikkenin daha kaliteli bir baskıya sahip olduğunu ve gümüşün renginden de ayarının yüksek düzeyde bulunduğunu göstermektedir. Her iki sikkede de (Resim 4, 5, 6) arka yüzdeki boğa sola doğru bakmaktadır. Bulunan sikkelerin neredeyse tamamında boğa sola bakmakta, çok az örnekte sağ tarafa yönelmiş olarak resmedilmektedir.

Resim 3: M.Ö 400-350, 0.80 mm, 0.43 gr

Resim 4: M.Ö 420-390, 5.45 mm, 0.26 gr.

Resim 5: M.Ö 400-350, 0.82 mm, 0.43 gr. Resim 6: M.Ö. 392-376, 0.85mm, 0.43gr.

Resim 5, yine Karia bölgesine aittir ve tanımlanmamıştır (tam olarak kime ve hangi şehre ait olduğu belli değildir); hemiol olarak kullanılan sikke M.Ö. 392-376 yıllarına tarihlenmektedir. Sikkenin ön yüzünde daha basit şekilde kabartma yöntemiyle sergilenen aslanın yanı sıra diğer tarafta arka yüzde ters yöne (sola) bakan boğa figürü resmedilmiştir. Sikkenin başında-sonunda hecelerden ve simgelerden meydana gelen harfler mevcuttur (Konuk, 2009: 363)

Resim 7: M.Ö. V. yüzyıl. 0.80 mm, 0.42 gr. Resim 8: M.Ö. 395-353, 0.80 mm, 0.60 gr.

Resim 8, M.Ö. 395-353 yıllarında yine Karia bölgesinde satraplar tarafından darbedilmiştir. Kabartma tekniği ile her iki yüzünde aslanın darp edildiği bu sikke ağırlık, çap (0.8 mm, 0.60 gr) ve gümüş kalitesi itibariyle elimizdeki sikkeyle benzer özellikler sergilemektedir (www.wildwinds.com/coins/greece/caria). Aslan figürü her iki sikkede de oldukça detaylı ve gösterişli bir formla resmedilmiştir. İki sikke de gümüş kalitesi (925 ayar gümüş) itibariyle oldukça iyidir ve kusursuz olarak darp edilmiş, aradan geçen 2400 yıla rağmen çok az deforme olmuştur.

Resim 9: M.Ö. V. yüzyıl. 0.80 mm 0.39 gr.

M. Ö. V. yüzyıla tarihlenen yukarıdaki ilk sikkede (Resim 9) boğanın farklı şekillerdeki duruş formları resmedilmiştir. Sikkenin gümüş ayarı oldukça iyi görünmektedir. Bu türden sikkeler, bazı hemiol tiplerinde farklı ağırlıkların da olabileceğini göstermektedir. Bu ağırlık farkı, Karia'nın diğer (Tekin, 2011:52,130) yerleşimlerinde de (elliden fazla küçük yerleşimi vardır) darp ediliyor olmasından mı yoksa zaman içinde yumuşak bir maden olan gümüşün deforme olarak yıpranmasından mı kaynaklandığı sorusunu elimizdeki örnekler maalesef tam olarak ortaya koyamamaktadır.

Resim 10: M. Ö. 450, 0.73 mm, 0.24 gr. Resim 11: M.Ö. 400-330, 0.70 mm, 0.36 gr.

Yukarıda yer alan sikkelerin (Resim 11, M.Ö. V. yüzyılda) her iki yüzünde de boğa resmi darp edilmiştir. Ön yüzünde tek olan boğa resminin daha detaylı ve gösterişli görünümüyle yer aldığı şekil darp edilmişken, arka tarafında iki boğa daha küçük bir formla mücadeleye hazırlanırken stilize edilmiştir (www.sixbid.com, Lot 1680569).

DEĞERLENDİRME

Karia'yı içine alan Ege Bölgesi, Batı Anadolu'nun geniş bir coğrafi planda Ege Denizi'ne bakan kısmını oluşturmaktadır. Tarihsel süreçte Ege Denizi, içerdiği adalar ve bu denizin kıyıları bir bütün olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgenin bütünlüğü sadece coğrafi bakımdan değil, aynı zamanda kültür ve ekonomi bakımından da paydaş nitelikler göstermektedir. Söz konusu paydaş nitelikleri üreten, esasen ortak bir geçmişte paylaşılan coğrafya ve kültür etkileşimidir. Batı Anadolu ve Ege perspektifinde Karia bölgesine göz attığımızda Karia nitelemesi genel olarak Menderes'in güneyinde Dalaman Çayı'na dek uzanan coğrafi muntikanın tarihteki adıdır. Bu bölgede bugün Muğla, Denizli'nin bir bölümü, Aydın ilinin ise kimi yöreleri bulunmaktadır.

Karia kıyıları bir çok doğal limana sahiptir. Bu kıyılarda, antik dönemdeki varlığı bölgenin zor erişilebilen iç kesimleriyle yaptığı ticarete değil, bilakis deniz ticaretine bağlı birçok kent kurulmuştur. Bölgenin ekonomik canlılığı uzun süre daha çok tarım ve hayvancılığa dayanmıştır. Tahıl tarımının yanı sıra bölgede zeytincilik ve incirciliğin de dikkat çeken bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bölgede deniz ticaretinin yanında geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlayanlar tarafından kullanılan sikkelerin darp edilen diğer sikkeler kadar büyük, ağır ve gümüş ayarı yüksek değildir. Elimizdeki sikkenin dışında incelenen ve başka sikkelerde de görülen bu oran, gümüş yüzdesi olarak incelediğimiz örneğin değerine sahiptir. Yani diğer sikkelerdeki oran günümüzdeki gümüş ayar sistemi göz önünde tutulduğunda 725-825 ayara karşılık gelmektedir. Bu bölgede 925 ya da 1000 ayar gümüş kalitesini yakalayan paralar da mevcuttur fakat bozuk para ya da takas niteliği göz önünde tutularak hazırlanan bu sikke, daha çok altın-elektron- tetradrachmon şeklindeki paraların bozuk para üstü olarak karşılığı şeklinde kullanılmıştır. Ticaretle uğraşan insanlar asırlarca değerli metallerin karşılığını bulma, değerinin üzerinde kalan kısmı iade etme gibi saatler hatta büyük alışverişlerde günler süren sıkıntılara son vermek için değeri daha düşük olan bu bozuk gümüş paraları kullanmışlardır. Belirtilen paralar, gümüş olmalarının yanı sıra küçük olmaları yönüyle de kullanışlıdır. Bu küçük paraların o dönemde tedavülde olmasına rağmen zamanla azaldıkları ve büyük oranda da kayboldukları için günümüze az sayıda ulaştıkları düşünülmektedir. Ya da sonraki dönemlerde yine tüccarlar tarafından kriz dönemlerinde, altında görüldüğü gibi eritilerek gümüşe dönüştürülmüş olmalıdırlar. Bir başka düşünce ise, bu paranın sadece Karia sahası içinde dolaşımda olması, diğer bölgelerde takas değerinin bulunmaması sebebiyle sonraki dönemlerde kullanılmamasıdır. Bu durumda, gerçek değerini koruyamayan ve bölgesel satrabın garantisi altına alınmayan paraların kaçınılmaz sonu olarak görülen eritme işlemine malzeme teşkil ettikleri anlamına gelecektir.

Karia bölgesinde kullanılan aslan başlı ve boğa tasvirli sikkelerin önceki dönemlerdeki sikkelerle büyük benzerlikler sergilemesi, paranın stil ve değer olarak varlığını uzun süre koruduğuna delil olarak da kabul edilebilir. Lidya Krallığı'nın yıkılmasından sonra Pers hâkimiyetinin bölgede 210-216 yıl kadar sürmesi, bu paranın satraplıklar tarafından darp edilmesi gibi sebeplerden dolayı, uzun süre kullanılmış olma ihtimalini de taşır.

Elimizde bulunan sikkenin en belirgin özelliği, arka tarafta yer alan boğanın resmedildiği yön ve ağırlığıdır. Karia sikkelerinde aslan ve boğa figürlerinin yer aldığı kompozisyonlarda genellikle boğalar, sol tarafa yönelmiş bir şekilde resmedilmiştir. Sikkenin yüzey dizaynında çok az sayıda boğa, sağ tarafa yönelik olarak mevcut kompozisyona oturtulmuştur. Boğa mücadelelerinin olduğu sahnelerde sağa yönelik olarak resmedilen boğalı sikkeler mevcutsa da bir tarafı aslan diğer yüzeyi boğa olan sikkelerde bu durum nadiren görülür. Ayrıca mevcut tipte ve aynı hayvan figürleriyle süslenmiş olan Karia sikkelerinde ortalama ağırlık 0.30 ile 0.45 gr arasında seyrederken, elimizdeki sikke gümüş kalitesi yönüyle iyi olmasına rağmen düşük bir ağırlığa (0.27 gr) sahiptir. Gerçekten yüksek ayar gümüş daha hafif olduğu için mi yoksa sikkenin etrafında ve kalınlığında meydana gelen incelme mi bu nokta da etkilidir, problemin tespiti noktasında mevcut

sorular aşılammıştır. Yüzey yıpranması yer yer saptanabiliyorsa da sikkenin büyük ölçüde deformasyona uğramadığı görülmektedir, kondüsyonu iyi olan bir örneğin bu oranda ağırlık farkı vermemesi gerekir. Hali hazırda aynı sikkeden birden fazla örnek olmadığı için, yanı sıra aynı sikkenin gümüş ayarı yönüyle de farklı darblarını görmeden, genel bir değerlendirme yapamayacağımız göz önünde tutulmalıdır.

Nihai analizde anlatılan sikke nadirdir ve dönemin ekonomik özelliklerini göstermesi açısından özel bir öneme sahip olduğu ifade edilebilir. Sikkenin farklı tipte formlarının bulunması kullanım sıklığına işaret etmektedir. Başka bölgelerde, diğer satraplar tarafından benzer tipteki örneklerinin de kullanılması, piyasada paranın yaygın bir kullanıma sahip olabileceği varsayımını güçlendirmektedir. Elimizdeki sikke ile ilgili daha kesin genel değerlendirmelerin yapılabilmesi için zaman içinde aynı özelliklere sahip çok sayıda yeni benzer formların bulunması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKURGAL, E. (2000). *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul: Net Turistik Yayınları.
- AKURGAL, E. (1986). "Anadolu Tarihinin Oluşmasında Jeomorfolojik Özelliklerin Rolü", *Anadolu Araştırmaları*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, s. 21-30.
- ARRIAN. (2006). *İskender'in Seferleri*, İstanbul: İdea Yayınevi.
- AYDAŞ, M. (2010). *Karya İle Rodos Devleti Arasındaki İlişkiler*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- AYDOĞAN, Ş. (1997). "Karia", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul: Yapı Endüstri Yayınları, s. 954-955
- BOYSAL, Y. (1969). "Karya Bölgesinde Yeni Araştırmalar", *Anatolia XI*, (1967), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 1-29.
- BUYRUK, H. (2014). *Adana Arkeoloji Müzesinde Bulunan Bizans Dönemi Altın Sikkeleri*, Ordu: Ordu Üniversitesi Yayınları.
- CATHERİNE, E., Jonathan W. (2013). *Paranın Tarihi*, Çev. Fadime Kahya, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- DARKOT, B., Tuncel, M. (1995). *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- EAGLETON, C., Williams, J., Cribb, J. and Errington, E. (2007) *Money: A History*. 2nd Edition, Firefly Books, Buffalo.
- FRİEDRİCH, J. (2000). *Kayıp Yazılar Ve Diller*, Çev. Recai Tekoğlu, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- GEORGE, E. B. (2000). *Eskiçağda Menderesin Ötesi*, Çev. Pınar Kurtoğlu, İstanbul: Arion Yayınevi.
- GEORGE, E. B. (1987). *Karia*, Çev. Burak Akgüç, İstanbul: Gümüş Basımevi.
- GEORGE, E. B. (1997). *Eskiçağda Ege Bölgesi*, Çev. İnci Delemen, İstanbul: Arion Yayınevi.
- HERODOTOS. (1991). *Herodot Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HOMEROS. (1998). *Ilyada*, İstanbul: Can Yayınları.
- KALFAOĞLU, İ. (2013). *Küçük Asya Kıtasının Tarihi Coğrafyası*, Çev. Özge Özgür, İstanbul: Albatros Yayıncılık.
- KONUK, K. (2000). "Influences et éléments achéménides dans le monnayage de la Carie", *Varia Anatolica XII*, Ed. O. Casabonne, Paris: Institut Français d'Etudes Anatoliennes, s. 171-183.
- Konuk, K. (2009). "The Coinage of Hyssaldomos, Dynast of Mylasa", *Zurück Zum Gegenstand Festschrift Für Andreas E. Furtwangler*, Band II, Beier & BeranLangenweißbach: Hergestellt in der Bundesrepublik Deutschland / printed in Germany, s. 357-363.
- KONUK, K. (2012). "Asia Minor to the Ionian Revolt", *Oxford Handbook of Greek and Roman Coinage*, Ed. W. E. Metcalf, New York: Oxford University Press, s. 43-60.
- KONUK, K. (2013). "Coinage and Identities under the Hekatomnids 4 th Century Karia Defining a Karian Identity under the Hekatomnid's", Edited by Olivier Henry, *Varia Anatolica XXVIII*, Paris-Dumezil - İstanbul: Institut Français d'Etudes Anatoliennes Georges, s. 101-121.
- KÜÇÜKEREN, C. C. (2007). *Karia*, İstanbul: Ekin Grubu Yayınları
- LLYOD, S. (2012). *Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Ender Varinlioğlu, Ankara: Tübitak Yayınları.
- MANSEL, M. A. (1999). *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- ÖZGÜNEL, C. (1979). *Karia Geometrik Seramiği I*, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- PESCHLOW-Bindokat, Anneliese. (2014). *Herakleia*, Çev. Fikret Özcan, İstanbul: Homer Kitabevi Yayınları.
- SALTUK, S. (1997) *Arkeoloji Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- SCHRÖTLINGSFEHLER am Ran. (2010). *Gutes sehr schön Aus Auktion Numismatik Lanz*, München, s. 149, 201.
- SEVİN, V. (2013). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara: TTK Yayınları.
- STEWIG, R. (1970). *Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Anahatları*, Çev. Ruhi Turfan-M. Şevki Yazman, İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.
- STRABON. (2012). *Geographika*, Çev. Adnan Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- TEKÇAM, T. (2007). *Arkeoloji Sözlüğü*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- TEKEOĞLU, R. (1999). "Karcanın Çözümlemesi ve Kaunos Çiftilli Yazıtı", *Anadolu Ve Trakya Çalışmaları*, Cilt- Volume I, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- TEKİN, O. (2009). "Antik Sikke ve İmgeler, Sikkeler Ne Anlatır?", *Ortaçağ Anadolu Sikkelerinde Simgeler ve Çokkültürlülük*, (Ed. E. Topraktepe), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TEKİN, O. (2009). *Anadolu'da Paranın Tarihi*, (Ed. Bülent Arı), Ankara: Merkez Bankası Yayınları. Tekin, O. (2009). *Anadolu'da Paranın Tarihi*, (Ed. Bülent Arı), Ankara: Merkez Bankası Yayınları.
- TEKİN, O. (2011). *Konuşan Paralar. Tarih Boyunca Anadolu Kentleri ve Sikkeleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- THOMSON, G. (1995). *Tarihöncesi Ege*, C.I, Çev. Celal Üster, İstanbul: Payel Yayınları.
- TULAY, A. S. (2001). *Genel Numizmatik Sözlüğü*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- UMAR, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- UMAR, B. (1999). *İlkçağda Türkiye Halkı*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- UMAR, B. (1999/a). *Karia*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- VARİNLİOĞLU, E. (1994). "Karya'nın Hellenistik Dönem Kentleri ", *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara: Kültür Bak. Yayınları, s. 25-27.
- VARİNLİOĞLU, E. (1980). "Bithynia, İonia, Karia'da Epigrafi Araştırmaları", *Belleten*, C. XLIV, S.173, Ankara: TTK Basımevi.
- VİTRUVİUS. (1998). *Mimarlık Üzerine On Kitap*, Çev. Suna Güven, İstanbul: YEM Yayınları.
- YAKUBOVİCH, İ. S. (2005). "Carian Monument", *Hrda Manasa, Sbornik Statey k Semidesyatliyetiyo so dnya Rojdeniya, Leonarda Georgiyeviça Gertsenberga* (Ed. N. Kazanskij), S. Petersburg: Nauka, s. 240-251.

İnternet Kaynakları

<http://www.arkeolojidünyası.com/bölgeler/karia.html>

<http://www.anadoluarkeolojisi.net/karia-bölgesi.html>

<http://asiaminorcoins.com/karia.html>

<http://www.milasbilgi.com/hekatamnos/karca-ve-karya>

<http://www.nomosag.com/default.aspx?page=ucWebAuctionDetails&webauctionid=1&id=220&p=3&s=&ca=0&co=0&re=0&ci=0&ru=0>

<http://www.phil.muni.cz/linguistica/art/blazak/bla-003.pdf>

[http://www.sixbid.com/browse.html?auction=1931&category=40012&lot=1680569:SNG Kayhan, 970. Klein, Nomismata 3, 501. Troxell "Carians in miniatures" in Studies Mildenberg, pp. 255-256.](http://www.sixbid.com/browse.html?auction=1931&category=40012&lot=1680569:SNG Kayhan, 970. Klein, Nomismata 3, 501. Troxell)

<http://www.tayproject.org/downloads/Karia-MA.pdf>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Drahi>

<http://www.wildwinds.com/coins/greece/caria/uncertain/i.html>